

บทที่ 2

มนุษย์กับการสร้างความรู้ในความกลัวความตาย

‘It is impossible to understand that the soul is immortal if one does not detach oneself from the passions and the body.’ Plotinus.

‘Homo Sapiens’ :

มนุษย์ผู้ชาญฉลาดกับผู้สร้างความรู้ในเรื่องความตาย

ในบทละครแนวโศกนาฏกรรม (tragedy) ‘Antigone’ ของกรีกโบราณประพันธ์ขึ้นโดย ‘โซโฟคลีส’ (Sophocles) ได้พรรณนาถึงความแปลกพิเศษที่มนุษย์มีแตกต่างไปจากสัตว์ร่วมโลกอื่นๆ ที่มีชีวิตเดินร่วมกันอยู่บนพื้นพิภพ ความรู้ความสามารถที่ช่วยให้มนุษย์เกิดการประดิษฐ์คิดค้น มีเทคโนโลยีในเรื่องการต่อเรือเพื่อเดินทางข้ามทะเลช่วยฝ่าคลื่นลมและพายุหิมะของช่วงฤดูหนาว ด้วยความชาญฉลาดมนุษย์ได้คิดประดิษฐ์เครื่องมือและอุปกรณ์ต่างๆ เพื่อใช้ควบคุมเอาประโยชน์จากพื้นแผ่นดิน ลงไปในผืนน้ำและใช้ประโยชน์จากเหล่าพรรณพืชและสัตว์ป่า นับเป็นการเอาชนะธรรมชาติที่สัตว์อื่นไม่สามารถทำได้ ความชาญฉลาดของมนุษย์ได้ก้าวไปไกลถึงขั้นคิดประดิษฐ์คำพูดตามมาด้วยภาษา การสร้างบ้านเมืองพร้อมศิลปวิทยาการ แต่สุดท้ายมนุษย์กลับต้องจำนนกับอนาคตที่ตัวเองไม่อาจช่วยเหลือตัวเองให้อยู่รอดชีวิตไปได้

สำหรับมนุษย์จึงมีเพียงเรื่องของความตายที่มนุษย์ไม่อาจหลบหนีไปจากมันและสามารถเอาชนะมันได้¹² ความกลัวความตายจึงกลายมาเป็นสิ่งที่ไม่มีความแน่นอนสำหรับมนุษย์ และยังคงเป็นสิ่งที่ติดตามมาหลอกหลอน

¹²Sophocles. Antigone : 332-369. ‘Many the wonders but nothing walks stranger than man. The thing crosses the sea in the winter’s storm, Making his path through the roaring waves, And she, the greatest of gods, the Earth-Ageless she is and unwearied-he wears her away as the ploughs go up and down from year to year. And his mules turn up the soil. Gay nations of birds he snares and leads, wild beast tribes and the salty brood of the sea with the twisted mesh of his nets, this clever man. He controls with his craft the beasts of the open air, Walkers on hills. The horse with his shaggy mane. He holds and harnesses, yoked about the neck. And the strong bull of the mountain. Language, and thought like the wind and the feelings that make the town. He

มนุษย์มาตลอดทุกยุคสมัย เนื่องจากมันเป็นสิ่งที่จะต้องเกิดขึ้นในอนาคต อีกทั้งมนุษย์ไม่สามารถควบคุมความตายได้ ความกลัวความตายจึงเป็นสิ่งที่ดำรงฐานะของมันได้อย่างมั่นคง ไม่มีการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน และยังคงอยู่ในอนาคตต่อไป

กล่าวได้ว่ามนุษย์เป็นสัตว์ชนิดเดียวที่มีความคิดและสร้างความรู้ที่เกี่ยวกับเรื่องของความตาย ทำให้ความกลัวความตายของมนุษย์มีมากกว่าและสูงกว่าสัตว์อื่น แต่เป็นที่ประจักษ์ชัดว่ามนุษย์มีสำนึกที่จะไม่ตกอยู่ในสภาวะของความจำยอม หรือตกอยู่เป็นฝ่ายตั้งรับกับสัจจะตามธรรมชาติในเรื่องความกลัวความตายเหมือนกับสัตว์โลกประเภทอื่น แต่ถึงกระนั้นก็ตามมนุษย์ก็ต้องยอมรับว่าการรับรู้ การเกิดความตระหนักได้นำมนุษย์ไปสู่ความคิดและความรู้ในเรื่อง ‘ความกลัวความตาย’ นั้นในแง่หนึ่งอาจเป็นเรื่องที่มีความเลวร้าย จนสร้างความน่าสะพรึงกลัวและผลจาก ‘ความกลัวความตาย’ เองอาจจะมี ความรุนแรง ความน่ากลัวกว่าตัวของ ‘ความตาย’ เองเสียอีก ในลักษณะที่ ‘ความกลัวความตาย’ ส่งผลให้มนุษย์สร้างมโนทัศน์ มีแนวความคิดและเกิดจินตนาการจนเกิดความทุกข์ เกิดความทรมานอยู่กับสิ่งที่สร้างขึ้นมาและเป็นสิ่งที่ยังมาไม่ถึง ในแง่นี้ความตายจึงกลายมาเป็นสิ่งที่นำมนุษย์ไปสู่ทั้ง ความทุกข์ ความรู้ ความหวัง ความหมดหวังและความสุข ดังจะเห็นตัวอย่างในอารมณ์ความรู้สึกข้างต้นได้ชัดเจนจากแนวคิดและคำอธิบายในทางศาสนา

แต่ในหลายกรณีผลของ ‘ความกลัวความตาย’ มีผลให้มนุษย์ตกอยู่ในสภาวะที่เรียกว่า ‘ตายทั้งเป็น’ เป็นความตายในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่หรือตายในทางจิตใจ คือตายในทางกำลังใจ ในรูปของอารมณ์ความรู้สึกเกิดขึ้นมาก่อนที่จะถึงความตายจริงในทางร่างกาย กล่าวในอีกนัยหนึ่งเมื่อมาถึงความตายจริง ตัวมันอาจจะเป็นสิ่งที่ไม่น่ากลัวเหมือนกับความกลัวความตายที่บุคคลได้คิดและจินตนาการถึงมันมาล่วงหน้า เหมือนกับที่นักปรัชญากรีกคนสำคัญของยุคเฮลเลนนิสติก (Hellenistic) อย่าง ‘เอพิคิวรัส’ (Epicurus) กล่าวในเชิงปลอบประโลมไว้อย่างน่ารับฟังว่า

‘ความตายคือความเจ็บป่วยที่น่าสะพรึงกลัวที่สุดสำหรับมนุษย์ แต่จะหมดความหมายต่อเรา เนื่องมาจากในช่วงที่เรายังมีชีวิตอยู่นั้น ความตายไม่ได้อยู่กับเรา (เกิดขึ้นกับเรา) จากนั้นเมื่อความตายมาถึง เราก็ไม่มี (ชีวิต) อยู่อีกต่อไป มันเป็นสิ่งที่ไม่เกี่ยวข้องว่ากับผู้ที่ยังมีชีวิตหรือคนที่ตายไป เนื่องจากมันไม่ได้เกิดขึ้นก่อนหน้านั้น (ในช่วง

has taught himself, and shelter against the cold, refuge from rain. He can always help himself. He faces no future helpless. There's only death that he cannot find an escape from.’

ที่ยังมีชีวิต) และเมื่อมันเกิดขึ้นในเวลาต่อมาตัวเราก็ไม่มีอยู่อีกต่อไป’¹³ กล่าวในความหมายของเอพิคิวรุส ความตายเป็นสิ่งที่แยกอยู่คนละสถานะกับเราจึงไม่มีวันมาเกี่ยวข้องกัน เฉกเช่นเดียวกับสถานะของคนเป็นกับคนตาย

‘ความกลัวความตาย’ ยังเป็นพลังที่ทรงพลังส่งผลต่อมนุษย์ตั้งแต่เรื่องทรัพย์สินไปจนถึงเรื่องราวทางการแพทย์ สังเกตได้จาก ‘ความกลัวความตาย’ ได้กระตุ้นให้มนุษย์เกิดการประหยัดเก็บออม ใช้จ่ายอย่างระมัดระวังไม่ใช้จ่ายเงินทองที่หามาได้อย่างฟุ่มเฟือย ต้องเร่งสะสมทรัพย์สินเงินทองคืดวางแผนเพื่อเอาไวใช้ในยามแก่ชรา ‘ความกลัวความตาย’ จึงทำให้เกิดแนวคิดในการเก็บออมขึ้นมา พร้อมกับการคิดค้นในเรื่องของยารักษาโรคภัยไข้เจ็บค้นหาหาบารุง เพื่อรักษาสุขภาพของร่างกายไว้ให้ยืนยาวในลักษณะของการผัดผ่อนความตายไปให้ยาวนานที่สุด มาจนถึงพัฒนาการล่าสุดของวิทยาศาสตร์การแพทย์ในเรื่องความก้าวหน้าในระดับของการเปลี่ยนถ่ายยีน (gene) จึงกล่าวได้ว่าในบรรดาอารมณ์ความรู้สึกของมนุษย์ (emotion) และแรงขับ (drive) นั้น ‘ความกลัวความตาย’ จัดเป็นอารมณ์ความรู้สึกที่ทรงพลังอย่างยิ่งยวดในบรรดาอารมณ์ความรู้สึกต่างๆที่เกิดขึ้นกับจิตใจและส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมต่างๆของมนุษย์เราทั้งในระดับบุคคลไปจนถึงระดับสังคมและอารยธรรมพร้อมกันทุกบุคคลอย่างมากมายมหาศาล

‘ความตาย’ กับความรู้ใน ‘ความกลัวความตาย’

‘ความตาย’ คือสิ่งที่เป็นธรรมชาติ (nature) กำหนดให้กับมนุษย์เป็นชะตากรรมที่ต้องเกิดขึ้นกับมนุษย์ทุกคนโดยไม่มียกเว้น ดำเนินอยู่ภายใต้กฎเหล็กที่ว่าทุกคนต้องตาย แต่เรื่องของ ‘ความกลัวความตาย’ กลับเป็นสิ่งที่มนุษย์กำหนดและสร้างมันขึ้นมา (nurture) มีการปฏิบัติ ให้คุณค่า คงความสำคัญและมีวิธีการในการตีความที่แตกต่างไปในแต่ละพื้นที่ ชาติพันธุ์และวัฒนธรรม (nomos) มนุษย์จึงกลายมาเป็นสัตว์โลกเพียงประเภทเดียวที่มีความสามารถแปลงเรื่อง ‘ความกลัวความตาย’ ไปสู่การรังสรรค์ ‘ความกลัวความตาย’ ‘ความกลัวความตาย’ จึงมีบทบาทส่งผลให้มนุษย์ใช้สติปัญญาสร้างสรรค์เพื่อให้เกิดทั้งความเชื่อ ความคิด ความรู้ อารยธรรมและการประดิษฐ์คิดค้นในเรื่องของศิลปะวิทยาการขึ้นมามากมาย

กล่าวได้ว่าพิธีกรรมและรูปแบบที่เป็นความรู้ในเรื่องของความตายจึงเกิดขึ้นพร้อมกับการปฏิวัติในยุคหินใหม่ (Neolithic age) ที่เปลี่ยนผ่านมาจากยุคหินเก่า (Paleolithic age) ในมุมมองด้านของวิวัฒนาการได้เริ่มต้นจากการที่มนุษย์ใช้วิธีการดำรงชีพในแบบเก็บของป่า ออกล่าสัตว์ป่า (hunter-gathering) เปลี่ยนรูปแบบมาเป็น

¹³(So death, the most terrifying of ills, is nothing to us, since so long as we exist, death is not with us; but when death comes, then we do not exist.)

การตั้งหลักแหล่งสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ที่มีความถาวรกว่าการเก็บของป่าและออกล่าสัตว์ จึงทำให้ผู้คนมีผลผลิตส่วนเกินที่เหลือกินเหลือใช้เก็บไว้ ส่งผลให้มีเวลาว่างเหลือจากการหาอาหารและออกล่าสัตว์ป่า จนสามารถหันมาให้ความสนใจกับเรื่องที้นอกเหนือไปจากกิจกรรมการหาเลี้ยงปากท้อง¹⁴

จุดเริ่มต้นในการกำเนิดของ ‘มนุษย์ผู้ชาญฉลาด’ (homo sapiens : the wise one) ที่ปรากฏมีชีวิตรอยู่ในช่วงเดียวกันกับ ‘homo neanderthalensis’ ด้วยการย้อนเวลากลับไปเมื่อประมาณสามหมื่นปีที่แล้ว มนุษย์กลุ่มนี้เป็นผู้เริ่มต้นให้ความหมายกับคนตายและมีสำนึกในความตายดำเนินผ่านทางรูปแบบพิธีกรรมต่างๆ ตั้งแต่พิธีกรรมฝังศพคนตาย มีการประดับประดาศพคนตายด้วยดอกไม้ ทาด้วยสีแดง พร้อมกับลูกปัดและหอยทะเลรวมไปถึงการฝังสิ่งของเครื่องใช้และทรัพย์สินของคนตายไปพร้อมกับศพที่ฝัง นอกจากนี้ยังมีการตัดเอาหินมาสร้างเป็นหลุมศพ เป็นสัญลักษณ์ที่ล้วนเป็นการแสดงถึงความรัก ความผูกพัน การรำลึกถึง การให้ความเคารพ เป็นการสะท้อนและบ่งบอกถึงอำนาจ สถานะ ความสำคัญ ชนชั้นและการเคารพให้เกียรติแก่ตัวผู้ตายอีกด้วย¹⁵ ทำให้เรื่องของการตายจึงมีความเชื่อมโยงแยกไม่ออกกับเรื่องการเมือง เศรษฐกิจ ประวัติศาสตร์และประเพณี วัฒนธรรมของแต่ละสังคมและชาติพันธุ์

‘ความกลัวความตาย’ เป็นสิ่งที่มีการพัฒนาควบคู่ไปกับอารยธรรมของมนุษย์หรือเมื่อมนุษย์เริ่มใช้เครื่องมือ เพื่อควบคุมและหาประโยชน์จากธรรมชาติได้มากขึ้นในฐานะของการเป็น ‘มนุษย์นักประดิษฐ์’ (homo faber) ขณะเดียวกันวิวัฒนาการในเรื่องของการตั้งถิ่นฐานเพื่อการอยู่อาศัยในลักษณะถาวร ความรู้ทางการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ทำให้ผู้คนไม่ต้องใช้ชีวิตในแบบเร่ร่อนอีกต่อไป การฝังศพคนตายจึงเกิดขึ้นมาพร้อมกับการตั้งถิ่นฐานแบบถาวรของผู้คนในสังคมเกษตรกรรม¹⁶ ประกอบกับความสามารถในการประดิษฐ์ตัวอักษรภาพ ขึ้นมาในช่วงแรกกระจายอยู่ในอารยธรรมต่างๆ ช่วยให้เกิดยุคประวัติศาสตร์มนุษย์ชาติขึ้นมา ในเบื้องต้นมีวัตถุประสงค์ในเรื่องของการค้า การเก็บภาษีและความเป็นห่วงในเรื่องการครอบครองทรัพย์สิน การเกิดตัวอักษรยังสะท้อนถึง

¹⁴James E. McClellan III and Harold Dorn. (2015) Science and Technology in World History : An Introduction. third edition. Baltimore : John Hopkins University Press.,pp.30-36. งานล่าสุดของนักรัฐศาสตร์ James C. Scott. (2016) Against the Grain : A Deep History of the Earliest States. เชื่อมโยงวิวัฒนาการในเรื่องของการตั้งถิ่นฐานในลักษณะของสังคมเกษตรกรรมเข้ากับการเกิดเมืองและการปกครองนำไปสู่การก่อตั้งและเกิดขึ้นของรัฐในยุคแรก ของดินแดนแถบเมโสโปเตเมียเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการเก็บภาษีที่ได้จากธัญพืชเปลือกแข็งต่างๆ (grain and cereal)

¹⁵Lynn Hunt. Eds. (2009) The Making of the West : Peoples and Cultures. Volume I : To 1740. Third Edition. Boston : Bedford/St. Martin's.,p.4.

¹⁶Numa Denis Fustel de Coulanges. The Ancient City. A Study of Religion, Laws and Institutions of Greece and Rome.

ความตระหนักถึงความกลัวในการสูญเสียสิ่งต่างๆที่ตนเองอุส่าห์ทำขึ้นมาในช่วงที่มีชีวิตอยู่ว่าจะสูญหายและถูกหลงลืมไปจากชนรุ่นหลัง

ส่วนอุอารยธรรมในช่วงเริ่มต้นบนดินแดนเมโสโปเตเมียและลุ่มแม่น้ำไนล์หรืออียิปต์ ได้ใช้ศาสนาและความยุติธรรม มาเป็นเครื่องมือสำหรับสร้างความเป็นระเบียบให้กับชุมชนและใช้ในการปกครองดูแลผู้คน เกิดแนวคิดในลักษณะของความเชื่อในเรื่องความกลัวความตายหรือชีวิตภายหลังความตาย มีผลช่วยกำกับให้ผู้คนเมื่อยังมีชีวิตอยู่นั้นปฏิบัติตนเป็นคนดี มีคุณธรรมและยึดหลักการของความยุติธรรมในการอยู่ร่วมกัน ปรากฏเรื่องของการพิจารณาตัดสินให้รางวัลหรือถูกลงโทษจากเทพเจ้า 'Mat' ที่จะให้รางวัลหรือถูกลงโทษ ในกรณีของชาวอียิปต์ มีคำบรรยายอยู่ในคัมภีร์แห่งความตาย (The Book of Dead) ในแง่นี้ความกลัวความตายจึงเป็นสิ่งที่ให้กำเนิดแนวคิดทางจริยธรรม ศีลธรรมและความยุติธรรม ซึ่งถูกทางผู้ปกครองนำมาใช้เป็นหลักการและความคิดในการปกครองเพื่อใช้ควบคุมและดูแลผู้คนในชุมชนการเมือง หรือในกรณีความกลัวของครอบครัวชนชั้นสูงชาวโรมัน (patrician) ในช่วงหลังจากเมื่อตายไปแล้วต้องสร้างหลักประกันว่าตนเองจะได้รับการปฏิบัติที่ดีจากลูกหลานด้วยการสร้างหลุมฝังศพให้ ซึ่งเรื่องของการถูกฝังโดยปราศหลุมศพหลังจากความตาย สำหรับชาวโรมันเป็นเรื่องที่มีความน่ากลัวมากกว่าตัวความตายเอง

มนุษย์ผู้ถูกสร้างให้เกิดความกลัวความตาย

ความกลัวแม้ว่าจะมีโทษแต่มันก็มีคุณประโยชน์กับมนุษย์ ศิลปะวิทยาการความรู้ต่างๆ ล้วนแล้วแต่ปฏิเสธไม่ได้ว่าส่วนหนึ่งสร้างขึ้นมาจากความกลัวของมนุษย์ ตั้งแต่การเกิดขึ้นของความเชื่อและศาสนาต่างๆ ที่ในคริสตศาสนาเองตามพระคัมภีร์ไบเบิล สติปัญญาของมนุษย์เริ่มต้นขึ้นจากความกลัวในพระเจ้า¹⁷ มาจนถึงความรู้ทางการแพทย์ได้ถือกำเนิดขึ้นจากความกลัวในเรื่องโรคร้ายไข้เจ็บและกลัวความตาย ความคิดในเรื่องความกลัวความตายจึงเป็นเป็นความรู้แรกเริ่มของมนุษยชาติ กล่าวได้ว่าหากไม่มีความคิดในเรื่องความกลัวความตาย มนุษย์ก็อาจจะไม่ก้าวหน้าและเกิดการพัฒนามาถึงจุดปัจจุบันนี้ หรือแม้แต่ในกรณีการสร้างความรู้ขึ้นมาภายใต้คำอธิบายในแบบเรื่องราวเทพปกรณัม (myth) ผ่านตัวของเทพเจ้าของอารยธรรมต่างๆที่แพร่กระจายอยู่ตามดินแดนต่างๆ ทั้งทางตะวันตกและตะวันออก จนถึงในกรณีของการถือกำเนิดของศาสนาต่างๆ ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่ถือกำเนิดและถูกสร้างขึ้นมาจากพื้นฐานความกลัวความตายของมนุษย์ทั้งสิ้น อย่างไรก็ตามความรักตัวกลัวความ

¹⁷โปรดดู Leo Strauss. ในบทที่ว่าด้วยความแตกต่างระหว่างสองอารยธรรม 'Jerusalem and Athens.

ตายของมนุษย์แม้ว่าจะเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมา แต่อิทธิพลรวมไปถึงผลของมันนั้นกลับมีความรุนแรงกว่าตัวของความตายเอง

นับตั้งแต่อารยธรรมของมนุษย์ได้มีพัฒนาการขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ ภายใต้เผ่าพันธุ์ที่รู้จักกันในนามของเผ่าพันธุ์อารยัน (Aryan race) ในฐานะบรรพบุรุษร่วมกันของชาวอินโดยูโรเปียน (Indo-European) สามารถครอบครองพื้นที่หลักทางความคิดของมนุษย์ยุคโบราณ ผ่านการสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้กับพื้นที่ต่างๆตั้งแต่ตะวันตกไปจนถึงตะวันออก ไม่ว่าจะเป็นกรีก¹⁸ โรมัน อิหร่าน อิรักและพื้นที่บริเวณลุ่มน้ำสินธุ ได้เริ่มต้นขึ้นจากแนวคิดเกี่ยวข้องกับร่างกายและชีวิตภายหลังความตาย (idea of metempsychosis) โดยมุ่งให้ความสำคัญกับความตายในฐานะที่มันเป็นการมีชีวิตที่สองหรือเป็นอีกชีวิตหนึ่ง ความตายที่นอกจากทำให้บุคคลแปลงสภาพแล้วยังมีผลสำคัญทำให้บุคคลเปลี่ยนแปลงสถานะของเขาไปอีกด้วย กล่าวคือถูกยกย่องให้เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในนามของเทพเจ้า วิญญาณ วีรบุรุษหรือผี (transmigration of soul) จำเป็นที่ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่หรือเหล่าลูกหลานจะต้องปฏิบัติตนให้การเคารพบูชาดำเนินการอย่างถูกธรรมเนียมวิธี

ถึงกระนั้นก็ตามจะต้องสร้างหลักประกันความมั่นใจว่าผู้ตายจะมีชีวิตภายหลังความตายที่ดี ไม่ถูกทอดทิ้งจากลูกหลาน จึงมีการจัดเตรียมในเรื่องของที่อยู่อาศัยหรือโรงศพ การจัดพิธีศพให้ถูกต้อง จึงกล่าวได้ว่าชาวกรีกชาวโรมันจนถึงชาวอินเดียโบราณ ล้วนแล้วแต่มีความกลัวในเรื่องของความตายน้อยกว่าเรื่องของโรงศพ พิธีทำศพเสียอีก (sepulture rites) นอกจากนี้ยังต้องจัดเตรียมพื้นที่ไว้ให้แก่ผู้ตายโดยเฉพาะเรียกว่า ‘นครแห่งความตาย’ (necropolis) มีที่ตั้งติดอยู่หรือไม่ห่างจากนครที่ผู้มีชีวิตหรือลูกหลานอยู่อาศัย ด้วยความต้องการที่จะสร้างหลักฐานถึงแม้ตัวตายร่างกายสูญสลายไป แต่ความทรงจำเป็นสิ่งที่ไม่อาจลบเลือนหรือสูญหายไปจากคนที่ยังมีชีวิตอยู่และจะส่งผ่านไปยังคนรุ่นหลังต่อๆมา ในแง่นี้ตัวของบุคคลที่เชื่อมโยงและผูกอยู่กับความทรงจำจึงอยู่ในสถานะของความเป็นอมตะ¹⁹ ความกลัวความตายยังทำให้เกิดกฎระเบียบ สร้างแบบแผนในเชิงจารีตปฏิบัติที่มีความถูกต้องและเหมาะสมไว้สำหรับลูกหลานในเรื่องของการเคารพและพิธีการบูชาบรรพบุรุษผู้ล่วงลับ พิธีกรรมที่ถูกต้องถือเป็นเรื่องของคุณธรรม การกตัญญูรู้คุณและยังเป็นเรื่องของการสร้างความผูกพันระหว่างคนตายกับคนที่

¹⁸ เริ่มต้นที่ลัทธิ ‘Orphism’ ของชาวกรีกโบราณที่มีพิธีกรรมและการปฏิบัติเพื่อบรรลุนิเวศ (ascetic) ยึดหลักการที่ให้ความสำคัญกับจิตวิญญาณในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (divine) และมีความเป็นอมตะ

¹⁹ Jean-Pierre Vernant. (1991) *Mortals and Immortals : Collected Essays*. Edited by Froma I. Zeitlin. New Jersey : Princeton University Press.,p.76.

ยังไม่ตาย หรือระหว่างบรรพบุรุษกับลูกหลาน ทำให้เกิดแนวคิดในเรื่องต่างๆของครอบครัวมีขึ้นและสืบทอดตามมามากมาย ซึ่งเป็นสิ่งที่เริ่มต้นจากเรื่องของความตาย²⁰

ในแง่นี้ความรู้จึงเกิดขึ้นมาจากความไม่รู้ ความไม่รู้ในความตายจึงสร้างความรู้เกี่ยวกับความตายขึ้นมา สำหรับการสร้างสรรค์สิ่งต่างๆที่เกิดมาจากความกลัวความตาย เป็นไปเพื่อเอาชนะและบรรเทาความกลัว ใช้เป็นสิ่งที่เพื่อลอบประโลมตนเองในคราวเมื่อต้องเผชิญหน้ากับความตาย หากกล่าวภายใต้รากฐานในการแสวงหาความรู้ของชาวกรีกโบราณ เรื่องของความตายจึงเป็น ‘ธรรมชาติ’ (phusis) ภายใต้ความหมายของธรรมชาติคือสิ่งที่บังเกิดแก่มนุษย์ทุกคนไม่มีใครหลุดพ้นจากมันไปได้ ดำเนินอยู่ภายใต้การมีจุดกำเนิด มีพัฒนาการและมุ่งไปสู่เป้าหมาย ขณะที่ความกลัวความตายเป็นเรื่องของการที่มนุษย์ประดิษฐ์คิดสร้างมันขึ้นมา (techne) เพื่อช่วยบรรเทาความกลัวความตาย เพราะฉะนั้นความรู้ในเรื่องความตัวความตายคือตัว ‘ระเบียบแบบแผน’ (nomos) ที่มีลักษณะของทั้งความหลากหลายและความแตกต่างกันออกไปในแต่ละดินแดน พื้นที่ ขึ้นอยู่กับประวัติศาสตร์ ภูมิหลังทางด้านวัฒนธรรมและวิถีการดำรงชีวิตของผู้คน

ยกตัวอย่างที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์เช่น ด้านสถาปัตยกรรมการก่อสร้างมหาปิรามิดแห่งอียิปต์โบราณ ได้สะท้อนถึงความเชื่อในเรื่องความเป็นอมตะของจิตวิญญาณภายหลังความตาย นำไปสู่ความต้องการที่จะคงสภาพของคนตายผ่านกระบวนการทำมัมมี่ และจะเห็นได้ว่าการทำมัมมี่ก็มีกระจายอยู่ในหลายอารยธรรมทั่วโลก หรือแม้แต่ทัชมาฮาลในฐานะอนุสรณ์สถานแห่งความรักของจักรพรรดิโมกุล ชาห์ชะฮัน เป็นสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นหลังจากที่ความตายได้พรากสตรีอันเป็นที่รักของพระองค์จากโลกนี้ไป หรือแม้แต่วรรณกรรมในรูปแบบมหากาพย์เล่มแรกของโลก ‘Epic of Gilgamesh’ ของชาวบาบิโลน เป็นหลักฐานที่สะท้อนให้เห็นถึงเรื่องการแสวงหาความเป็นอมตะหรือความพยายามที่จะยื้อความตายเป็นเนื้อหาหลัก²¹ ขณะที่แนวคิดทางศาสนาต่างๆ อาทิพุทธศาสนาในเรื่องของการเจริญมรณานุสติ เรื่องของการได้รับรางวัลและการลงโทษรวมไปถึงสถานที่ภายหลังความตาย ในรูปของสวรรค์ชั้นต่างๆและนรกภูมิ ไปจนถึงเรื่องของจินตนาภาพในเรื่องของชีวิตหลังความตาย ที่สามารถพบเห็นได้ทั่วไปในคำอธิบาย หลักการ วิธีคิดและการปฏิบัติในศาสนาต่างๆ อีกทั้งเรื่องของพิธีกรรมแรกเริ่มในชุมชนโบราณอย่างเช่น พิธีการแต่งงานกับการเผาศพ เกิดขึ้นมาจากความเชื่อและต้องการพิสูจน์ถึงเรื่องของจิตวิญญาณนั้นมีความเป็นอมตะไม่สูญสลายเหมือนกับร่างกายที่ถูกเพลิงเผาจนเหลือแต่เถ้าถ่าน

²⁰โปรดดูรายละเอียดที่น่าสนใจในเรื่องความสำคัญและอิทธิพลของความตายกับศาสนาและระเบียบแบบแผนต่างๆของมนุษย์ได้ใน Numa Denis Fustel de Coulanges. (2006) The Ancient City : A Study of the Religion, Laws, and Institutions of Greece and Rome. Mineola : Dover Publications, Inc.

²¹W. M. Spellman. (2014) A Brief History of Death. London : Reaktion Books.,pp.33-34.

อย่างไรก็ตามในความเป็นจริงแล้วไม่มีมนุษย์คนไหนที่จะล่วงรู้ว่าชีวิตหลังความตายมีเนื้อหาและรายละเอียดเป็นอย่างไร ความรู้ล่วงหน้าในเรื่องของความตายจึงไม่อาจมีขึ้นมาได้ระหว่างที่เรามีชีวิตอยู่ เนื่องจากไม่มีผู้ใดที่เคยผ่านประสบการณ์ตรงในเรื่องความตายและชีวิตหลังความตายว่าเป็นอย่างไร ความตายจึงเป็นสิ่งที่ไม่มีใครได้สัมผัสรับรู้โดยตรงกับมัน ซึ่งก็คือเมื่อตายแล้วสามารถฟื้นคืนชีพกลับมาเล่าถ่ายทอดประสบการณ์ได้²² ความตายจึงยังคงความเป็นปริศนาสำหรับมนุษย์ผู้ชาญฉลาดมาตลอด ทำให้ความรู้เกี่ยวกับความตายจึงเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นในลักษณะของการคิดในเชิงคาดเดาเอา (speculation) แต่มันก็เป็นเรื่องของการใช้จินตนาการที่ทรงพลัง มีความน่าเชื่อถือจนมีผู้คนเชื่อฟัง เห็นคล้อยตามและพร้อมปฏิบัติตามกันเป็นจำนวนมาก

ความกลัวความตายกับความคิดทางการเมือง

นับเป็นเรื่องความชาญฉลาดของผู้คนในยุคโบราณที่สามารถใช้สัญชาตญาณในเรื่องความกลัวความตายของมนุษย์ มาใช้เป็นกุศโลบายเพื่อสร้างประโยชน์ให้ตกแก่ชุมชนการเมือง ด้วยคุณธรรมในเรื่องของการให้เกียรติยศ การสรรเสริญยกย่อง ชื่นชมและมอบรางวัลแก่บุคคลที่มีความกล้าเผชิญหน้ากับความตาย ที่ได้สร้างประโยชน์เกิดขึ้นและตกแก่ชุมชนการเมือง²³ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องของการอุทิศชีวิตพลีชีพในสนามรบ ถือเป็น การสละชีพเพื่อปกป้องและรักษาแผ่นดินเอาไว้ ได้รับการยกย่องว่าเป็นความตายที่ยิ่งใหญ่ เรียกได้ว่าชะตากรรมในเรื่องความอยู่รอดปลอดภัยของชุมชนการเมืองขึ้นอยู่กับวีรกรรมความกล้าหาญของเหล่าวีรบุรุษ ที่ต้องออกไปเผชิญหน้ากับความตายในสมรภูมิตบ ให้ผู้ที่อยู่แนวหลังและคนในรุ่นหลังต่อมาได้มีชีวิตอยู่อย่างสงบสุข ซึ่งชุมชนการเมืองก็ให้คำสรรเสริญยกย่องให้เป็นวีรบุรุษ (hero) ด้วยการยกสถานะไปสู่ความเป็นกึ่งมนุษย์กึ่งเทพเจ้า (daimon/daemon) มีเกียรติได้รับการบันทึกและจารึกไว้ในตำนานและประวัติศาสตร์ เพื่อให้คนรุ่นหลังได้รับทราบและชื่นชม หรือเพื่อดำเนินเป็นแบบอย่าง นับเป็นกุศโลบายการสร้างความเป็นอมตะให้กับตนเองในลักษณะที่ตัวตาย แต่ชื่อเสียงและวีรกรรมยังคงอยู่ตลอดไป ดังจะเห็นได้จากบทกวีในยุคกรีกโบราณของ ‘โฮเมอร์’ (Homer) ผ่านมหากาพย์ ‘อีเลียด’ (Illiad) มีเนื้อหาบรรยายถึงความมุ่งมั่นการมีจิตใจที่แน่วแน่ของตัวละครเอกอย่างอาคิลลีส (Achilles) แม่ทัพฝ่ายพันธมิตรของกรีก ผู้ตัดสินใจเลือกที่จะตายในสนามรบที่ทรอย อาคิลลีสยืนย่น

²² อาจจะมีในกรณีคริสต์ศาสนาของพระเยซูในเรื่องการตายและกลับฟื้นคืนชีพ (resurrection) หรือในวรรณกรรมของมหากวีดังเต (Dante Alighieri) ของอิตาเลียที่ได้เดินทางไปท่องเที่ยวยังแดนนรกภูมิ (Purgatorio) แล้วก็กลับมาเล่าถ่ายทอดให้กับมนุษย์ฟัง แต่ก็เป็น การดำเนินผ่านจินตนาการ

²³ จะสังเกตได้ว่าความกล้าหาญ (courage/brave/spiritedness) คือคุณธรรมหลักอย่างหนึ่งของความเป็นเลิศ (human excellence) ของมนุษย์ในยุคกรีกโบราณ

พร้อมที่จะสู้รบและอุทิศชีวิตด้วยการตายในสนามรบอย่างสมเกียรติและมีชื่อเสียงเป็นอมตะอยู่ในความทรงจำของคนรุ่นหลัง ดีกว่าทางเลือกที่จะมีชีวิตอยู่รอดยืนยาวได้เดินทางกลับบ้านเกิดอย่างปลอดภัยเพื่อกลับไปใช้ชีวิตที่เหลืออยู่อย่างสงบจนวันตาย แต่ก็ไม่มีวีรกรรมให้คนรุ่นหลังได้จดจำว่า

‘มารดาของข้าพเจ้า เทติส (Thetis) เทพธิดาผู้มีบาหาเงิน กล่าวแก่ข้าพเจ้าถึงชะตากรรมสองแบบที่จะนำไปสู่จุดจบของชีวิต หากข้าพเจ้ายืนหยัดที่จะต่อสู้ในสมรภูมิกรุงทรอย สละชีวิตที่นี้แต่ทำให้ข้าพเจ้ามีชื่อเสียงรุ่งโรจน์ (glory) ที่จะเป็นสิ่งที่สร้างให้ข้าพเจ้าเป็นอมตะ แต่หากข้าพเจ้าตัดสินใจถอนตัวเดิสทางกลับไปยังบ้านเกิดเมืองนอน ข้าพเจ้าก็จะมีชีวิตรอดอยู่ต่ออย่างยืนยาวตราบนานความตายมาพรากชีวิตนี้ไป’²⁴

ตัวละครเอกของมหากาพย์อีเลียด ทั้งอาคีลีสและเฮคเตอร์เป็นนักรบที่ต่างตระหนักรู้ดีว่าชะตากรรมของตนเองอย่างไรก็ต้องตายในสงคราม ดังนั้นเรื่องของความตายไม่ได้เป็นสิ่งที่น่ากลัวหรือต้องหลีกเลี่ยงมัน ปัญหาที่สำคัญก็คือจะตายเมื่อใดและตายอย่างไร ความตายในสภาวะปกติเป็นสิ่งที่ไม่พึงประสงค์เนื่องจากมันไม่ได้สร้างคุณประโยชน์ให้แก่ชุมชนการเมืองและจะถูกลืมเลือนไป (true death is being forgotten) สำหรับนักรบกรีกโบราณสงครามคือการแข่งขัน (agon) เพื่อแสดงออกถึงคุณธรรม เพื่อการพิสูจน์ความกล้าหาญของตนเองพร้อมกับทำประโยชน์ให้แก่ชุมชนการเมือง โดยมีรางวัลอันยิ่งใหญ่รออยู่ซึ่งก็คือชื่อเสียง (fame) การยกย่องสรรเสริญ (glory) จากอนุชนคนรุ่นหลังได้จดจำและจารึกชื่อไว้ ในทำนองแม้ตัวตายแต่ชื่อยังคงอยู่²⁵

ต่อมาพัฒนาการของกรีกโบราณในช่วงระยะเวลาใกล้เคียงกันกับโฮเมอร์ เกิดกวีเรื่องนามอีกท่านชื่อ ‘เฮเสียด’ (Hesiod) ซึ่งสังคมกรีกยังอยู่ในยุคของการยกย่องคุณธรรมของวีรบุรุษนักรบ (hero warrior) ที่ความอยู่รอดปลอดภัยของชุมชนการเมืองขึ้นอยู่กับคุณธรรมความสามารถของความเป็นผู้นำในแบบวีรบุรุษนักรบ ในบทนิพนธ์ ‘Works and Days’ มีการบรรยายถึงเผ่าพันธุ์เงิน (silver race) หรือเผ่าพันธุ์วีรบุรุษ ได้ประกอบคุณธรรมผ่านวีรกรรมความกล้าหาญ เป็นบุคคลผู้มีจิตใจความรักในเกียรติยศและศักดิ์ศรีมากกว่าชีวิต ภายหลังจากความตายเหล่าวีรบุรุษได้รับรางวัลจากทางเทพบิดรซุส (Zeus) ส่งให้ไปสถิตอยู่บน ‘ดินแดนแห่งความสุขสรรค์’ (Isles of the Blessed) บทกวีของเฮเสียดยังเป็นการสะท้อนให้คนอ่านในยุคต่อมามองถึงคุณค่าความสำคัญของความตายที่เกิดขึ้นกับผู้คนในยุคโบราณ ผ่านความตายของเผ่าพันธุ์ทองคำ (gold race) และเงินที่จับชีวิตหรือจากโลกนี้ชีวิตนี้ไปอย่างสงบสุข ในลักษณะของการที่คล้ายกับการนอนหลับไป ทำให้ความตายที่ดีคือการต่อเนื่องไปถึงการนอน

²⁴Homer (1989) The Illiad. Translated by Robert Fitzgerald. New York : Anchor Books.,9.410-18.

²⁵Christian Meier. (2012) A Culture of Freedom : Ancient Greece and the Origins of Europe. Foreward by Kurt Raaflaub. Translated by Jefferson Chase. Oxford : Oxford University Press.,pp.89-92.

หลับแต่เป็นการนอนหลับตลอดกาล²⁶ จึงเป็นความตายที่ไม่สร้างความทุกข์ทรมานและความเจ็บปวดให้แก่บุคคลที่ใกล้ความตายหรือสิ้นอายุขัยลง

ความตายจึงเปรียบเสมือนการสะท้อนให้เห็นถึงสถานะของชุมชนการเมืองว่า กำลังอยู่ในช่วงของความเจริญหรือความเสื่อม ผ่านผู้คนที่ชีวิตอยู่อย่างสงบสุขและสันติ ถึงแก่ความตายโดยธรรมชาติเป็นไปตามสังขารและกาลเวลา ไม่ได้เป็นความตายที่เกิดจากน้ำมือของมนุษย์ด้วยกันเอง ซึ่งความตายจากน้ำมือของมนุษย์ด้วยกันเองเกิดขึ้นเมื่อมนุษย์เผ่าพันธุ์เหล็ก (iron race) ถือกำเนิดขึ้นมาจากความสามารถในการใช้สติปัญญาคิดค้นประดิษฐ์โลหะที่เป็นเหล็กหรือมีเทคโนโลยีสามารถเอามาใช้ถลุงเหล็ก นำเหล็กมาเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ (instrument) ที่ช่วยในการประกอบเกษตรกรรม แต่ในอีกด้านหนึ่งก็พัฒนามันมาเป็นอาวุธอย่างมีด ดาบและหอกที่หันมาทำร้ายจนถึงขั้นเอาชีวิตเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ในแง่นี้ความตายที่ไม่ปกติหรือความตายที่เกิดจากความรุนแรงจึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นควบคู่ไปกับวิวัฒนาการและพัฒนาการของอารยธรรมและประวัติศาสตร์ของมนุษย์ แนวคิดในลักษณะดังกล่าวนี้ปรากฏชัดในผลงานของนักปรัชญาการเมืองสมัยใหม่อย่างรุสโซและฮานนาห์ อาเรนต์ที่จะได้กล่าวถึงในช่วงต่อไป

ชาวกรีกโบราณ : จิตวิญญาณและความตายกับการจัดประเภทความรู้

ความคิดที่ถือได้ว่ามีผลสำคัญในการปฏิบัติเปลี่ยนแปลงเรื่องของความตายน่าจะอยู่ตรงที่ การเริ่มต้นความคิดรู้จักแยกร่างกายออกมาจากวิญญาณ โดยร่างกายในฐานะที่แสดงออกถึงการมีชีวิตอยู่ในทางกายภาพของมนุษย์ที่แสดงออกจากกิจกรรมต่างๆไม่ว่าจะเป็นการหายใจ การเคลื่อนไหวร่างกายและการบริโภคอาหารเป็นต้น อย่างไรก็ตามธรรมชาติทางด้านกายภาพของร่างกายเป็นสิ่งที่มีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา จนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับร่างกายไม่อาจทำให้ร่างกายรักษาและคงสภาพเดิมของมันไว้ได้ ร่างกายและอวัยวะต่างๆก็จะเริ่มทยอยกันหมดอายุของมันลงเมื่อคนเรามีอายุเพิ่มมากขึ้น อีกทั้งมนุษย์ยังไม่สามารถเอาชนะข้อจำกัดตามธรรมชาติที่เกิดขึ้นกับร่างกายและอวัยวะต่างๆของเขาได้ แต่มนุษย์ยังมีจิตวิญญาณที่ไม่ได้ตายตาม ไม่เกิดความเสื่อมหรือหมดอายุไปตามร่างกายที่มันใช้เป็นที่อยู่อาศัย จิตวิญญาณเป็นสิ่งที่ถูกจัดอยู่ในสถานะที่มีความคงทนถาวรยาวนานมากกว่าร่างกาย เมื่อร่างกายในเชิงกายภาพได้หมดอายุลงหรือตายลง จิตวิญญาณก็ต้องออกจากร่างกายเดิมเพื่อไปหาร่างกายใหม่ เป็นการดำเนินและดำรงอยู่ของจิตวิญญาณที่ถูกรับรู้เรียกว่าการเปลี่ยน

²⁶Hesiod. (๑๙๗๓) Theogony and Works and Days. Translated by D. Wender. Harmondsworth : Penguin Books.,pp.๗-๙.

ผ่าน (transmigration) และในรูปแบบของการเข้ามาสู่ร่างใหม่ที่รู้จักกันในชื่อของการกลับชาติมาเกิดใหม่ (reincarnation) ซึ่งแนวคิดดังกล่าวเป็นแนวคิดของนักปรัชญากรีกโบราณ ชื่อไพธาโกรัสแห่งซามอส (Pythagoras of Samos)²⁷ ส่วนทางด้านของผู้ศึกษามีความคิดว่า ความคิดในเรื่องสถานะจิตวิญญาณที่สามารถอยู่รอดยาวนานกว่าร่างกายของไพธาโกรัส มีผลอย่างยิ่งต่อพัฒนาการในเรื่องความกลัวความตายและจิตวิญญาณของนักปรัชญาในยุคต่อมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับทางด้านของโสเครตีสและเพลโตที่จะได้กล่าวถึงต่อไป

อาจกล่าวได้ว่าในเกือบทุกอารยธรรมโบราณจะให้ความสำคัญกับเรื่องของจิตวิญญาณ ในรูปแบบของการใช้เทคนิคจัดการกับตัวเอง (technic of the self) อย่างเช่นลัทธิ ‘Pythagoreanism’ ของกรีกโบราณ ให้ความสำคัญกับเรื่องของ การชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ (spiritual purification) ช่วงก่อนที่จะเข้านอน เนื่องมาจากความเชื่อในเรื่องความฝันเป็นสิ่งสำคัญ ในฐานะที่มนุษย์จะได้มีช่องทางติดต่อกับพระเจ้า มันจึงเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นสิ่งที่มีความเป็นอมตะ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นกับมนุษย์มายาวนานและกับทุกคน เพราะฉะนั้นบุคคลจึงต้องมีการเตรียมตัวและดูแลตัวเอง ซึ่งเป็นการดูแลจิตวิญญาณเพื่อต้อนรับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วยการชำระล้างร่างกายให้สะอาด เพื่อให้ดวงตามองสิ่งสวยงามและสมบูรณ์แบบ ให้สอดประสานพิงดนตรีหรือสุดดมกลิ่นหอมหรือนั่งสงบเพื่อทบทวนตั้งสติกับสิ่งต่างๆที่ผ่านมาในช่วงระหว่างวันเป็นต้น

ความกลัวความตายนำมนุษย์ไปสู่การแสวงหาความรู้เพื่อต่อสู้กับความตาย เห็นได้ชัดเจนจากศาสตร์ทางการแพทย์ ผ่านการบำรุงและการรักษาร่างกายเพื่อต่อสู้กับโรคร้ายและการชะลอความตาย ถึงกระนั้นความตายก็เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ทุกคนในทางชีวภาพ (biological life) สำหรับมนุษย์ที่ไม่อาจเอาชนะวัฏจักรของชีวิตในทางชีวภาพที่อยู่ในรูปของการเกิด เติบโต เปลี่ยนแปลงไปสู่ความแก่ ความเสื่อมและความตาย แต่ความฝันในการสร้างความเป็นอมตะให้กับตนเองของมนุษย์จะไม่หมดหวัง การเกิดขึ้นของความรู้ที่เรียกว่า ‘ตำนาน’ และ ‘ประวัติศาสตร์’ คือช่องทางที่จะทำให้มนุษย์เรามีความเป็นอมตะ ผ่านความทรงจำทั้งในรูปแบบของคำพูดและการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อจารึกวีรกรรมเรื่องราวให้คนรุ่นหลังรับรู้ ตำนานและประวัติศาสตร์จึงเป็นสิ่งที่ก้าวข้ามข้อจำกัดเรื่องของการมีชีวิตอยู่เพียงแค่ปัจจุบันขณะของมนุษย์ คือความทรงจำที่ดำเนินอยู่ในรูปของคำพูดและภาษาเขียนในเวลาต่อมา สำหรับชาวกรีกโบราณความทรงจำ (Mnemosyne) จึงได้รับการยกย่องในฐานะมารดาแห่งเทพทางด้านศิลปะ (Muses)²⁸

²⁷ Anthony Kenny. (2012) A New History of Western Philosophy in Four Parts. Oxford : Clarendon Press.,pp.8-13.

²⁸ Hannah Arendt. (2006) Between Past and Future. Eight Exercises in Political Thought. Introduction by Jerome Kohn. Harmondsworth : Penguin Books.,pp.42-44.

ปรัชญากับศาสนาผู้สร้างความรู้ในความตาย (immortality of soul)

ความตายอาจเป็นสิ่งที่มาตอบคำถามและข้อสงสัยให้แก่มนุษย์เรา โดยที่คำถามและข้อสงสัยนั้นไม่อาจหาคำตอบได้ในช่วงที่กำลังมีชีวิตอยู่ เหมือนกับบทสนทนาในตำนานที่ลูกบันทึกลงโดยนักประวัติศาสตร์เฮโรโดตัส ระหว่างรัฐบุรุษของเอเธนส์ 'โซลอน' (Solon) กับทางผู้ปกครอง 'แคว้นลิเดีย' (Lydia) กษัตริย์ 'โครซิอุส' (Croesus) เกี่ยวกับเรื่องของการชะตากรรมที่มนุษย์ไม่อาจล่วงรู้ในเรื่องของการมีชีวิตที่มีความสุข ฝ่ายของโซลอนไม่กล้าที่จะด่วนสรุปไปว่าชีวิตที่ผ่านมาของเขา ได้ใช้ชีวิตมานั้นประสบความสำเร็จหรือความทุกข์กันแน่ การมีชีวิตอยู่ของมนุษย์จึงเป็นสิ่งที่ไม่มีความแน่นอน ต้องขึ้นอยู่กับเรื่องของโชคชะตา ที่ไม่อาจคาดคะเนและทำนายได้ ในทำนองที่ชีวิตอาจเล่นตลกได้เสมอ กล่าวคือเคยมีชีวิตที่มีความสุขมาตลอด แต่สุดท้ายกลับจบชีวิตลงด้วยความทุกข์ทรมานก็ได้ ดังนั้นคำตอบที่ออกมาจากนักปรัชญาอย่างโซลอน ก็คือเขาไม่อาจสรุปลงไปได้ว่าการมีชีวิตที่ผ่านมา มีความสุขได้ อาจจะต้องรอคอยจนถึงวันตาย ถึงจะบอกได้อย่างเต็มปากเต็มคำว่าตัวเองมีชีวิตที่มีความสุขหรือไม่ คำตอบว่าชีวิตมีความสุขหรือความทุกข์จึงถูกตัดสินอยู่ที่ความตาย ความตายจึงเป็นสิ่งที่มาช่วยมนุษย์เปิดเฉลยปริศนาความสุขหรือความทุกข์ที่ติดตัวเขามาตลอดชีวิต²⁹

สภาวะอมตะของจิตวิญญาณคือสิ่งที่มนุษย์ใช้เอาชนะความกลัวความตาย โดยก่อนหน้าโสเกรตีสลัทธิไพธาโกรัส (Pythagoreanism) และลัทธิออริฟิสม์ (Orphism) อธิบายการเปลี่ยนร่างของจิตวิญญาณและการหมุนกลับมาอยู่ในร่างใหม่ (reincarnation) จิตวิญญาณจึงเป็นสิ่งอมตะไม่อยู่ในสภาวะของความเสื่อมสลายเหมือนกับร่างกาย ซึ่งแนวคิดทั้งสองส่งอิทธิพลต่อโสเกรตีสและเพลโต นำมาพัฒนาเรื่องของจิตวิญญาณว่ามีความสามารถ มีศักยภาพที่ร่างกายไม่มี เราต้องฟังจิตวิญญาณ เชื่อใจในจิตวิญญาณแทนร่างกาย เนื่องจากจิตวิญญาณให้สิ่งที่มีความน่าเชื่อถือ ความมั่นคงแน่นอนในลักษณะของความรู้มากกว่าร่างกายที่เป็นเพียงความรู้สึก

สำหรับนักบวชและนักปรัชญาความตายมีความหมายถึงโอกาสและช่องทางของการมีชีวิตใหม่ เป็นชีวิตที่คงความเป็นอมตะ ไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงและสูญสลายเหมือนกับชีวิตทางด้านร่างกายที่เราจากมา จิตวิญญาณที่ชาวกรีกโบราณใช้คำว่า 'psyche' ในภาษาลาตินใช้คำว่า 'spirit' นอกจากจะทำหน้าที่ช่วยแยกให้มนุษย์มีความแตกต่างไปจากสัตว์โลกทั้งหลาย มนุษย์ในสถานะของสัตว์ที่มีความคิด เหตุผลควบคู่ไปกับการมีสติปัญญา (anima rationalis or intellectiva)³⁰ เหมือนกับการที่อาริสโตเติลกล่าวเปรียบเทียบเปรยว่า 'โดยธรรมชาติมนุษย์ทุกคนมีความ

²⁹ Herodotus. (1986) The Histories. Translated by A. de Selincourt. Harmondsworth : Penguin Books.,pp.

³⁰ Eric Voegelin. (1978) Anamnesis. Translated and edited by Gerhart Niemeyer. Notre Dame : University of Notre Dame Press.,pp.72-73.

ปรารถนาที่จะรู้’ (All men by nature desire to know.) แม้ว่าความอยากรู้ในเบื้องต้นนั้นดำเนินผ่านผัสสะ (senses) เฉกเช่นเดียวกับสัตว์อื่นๆ³¹ แต่มนุษย์สามารถพัฒนาความอยากรู้ของตนเองไปได้ไกลกว่าสัตว์ จนหลุดพ้นออกมาจากพันธนาการของแรงขับตามสัญชาตญาณ เนื่องจากความสามารถเฉพาะทางการเรียนรู้ของเผ่าพันธุ์ ซึ่งปรากฏออกมาทางการใช้ภาษา คำพูด การใช้เหตุผล และการสร้างจิตวิญญาณคงความเป็นอมตะเพื่อที่จะได้ให้ตนเองมีสถานะที่เข้าถึงและดำรงสถานะใกล้เคียงกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ลึกลับ (divine) หรือในรูปของเทพเจ้า นอกจากนี้แล้วความรู้ในจิตวิญญาณยังช่วยให้มนุษย์มีจินตนาการมีความหวังถึงชีวิตภายหลังความตาย (afterlife) การมีชีวิตในโลกหน้ารออยู่ (afterworld) ซึ่งมันเป็นสถานะที่ศักดิ์สิทธิ์ (sacred place) อาศัยอยู่ร่วมกับเหล่าเทพเจ้า และวีรบุรุษในชื่อของดินแดนแห่งความสุข (Elysium) และสรวงสวรรค์ (paradise) เป็นต้น

ในกรีกโบราณความตายได้รับเกียรติด้วยการถูกยกกระดืบ ให้เป็นสิ่งที่บุคคลผู้นั้นจะมีความสุขสุดยอดในชีวิต ในกรณีของ ‘แอนติสเทนีส’ (Antisthenes) สาธุศิษย์ผู้จงรักภักดีของโสเครตีสและยังเป็นนักคิดในช่วงแรกเริ่มของแนวคิดสโตอิก (Stoicism) เมื่อถูกถามว่าสิ่งใดคือความสุขที่สูงสุดในการมีชีวิต ทางด้าน ‘แอนติสเทนีส’ ตอบกลับไปว่าเป็น ‘การตายอย่างมีความสุข’ (to die happy)³² นับเป็นคำตอบที่มีความย้อนแย้ง (paradox) อยู่ในตัวของตัวเอง ในช่วงปลายยุคปรัชญากรีกคลาสสิกได้เกิดปรัชญาสำนักเฮลเลนนิสติก (Hellenistic) ผ่านทางปรัชญาของสำนักเอพิคิวเลียน (Epicurean) เสนอแนวคิดของการปลดปล่อยประโลมและการทำให้ผู้คนกล้าใช้สติปัญญาต่อสู้และเผชิญหน้ากับความตาย เพื่อไม่ให้กลัวและตกอยู่ในสถานะของการยอมจำนนต่อความกลัวความตาย ผ่านทางความคิดของเอพิคิวรัสว่า

‘ความตายคือความเจ็บป่วยที่น่าสะพรึงกลัวที่สุดสำหรับมนุษย์แต่จะหมดความหมายต่อเรา เนื่องจากในช่วงที่เรามีชีวิตอยู่นั้น ความตายไม่ได้อยู่กับเรา (เกิดขึ้นกับเรา) จากนั้นเมื่อความตายมาถึง เราก็ไม่มี (ชีวิต) อยู่อีกต่อไป มันเป็นเรื่องที่ไม่เกี่ยวข้องว่ากับผู้ที่ยังมีชีวิตหรือคนที่ตายไป เนื่องจากมันไม่ได้เกิดขึ้นก่อนหน้านั้น (ในช่วงที่ยังมีชีวิต) และเมื่อมันเกิดขึ้นในเวลาต่อมาตัวเราก็ไม่มีอยู่อีกต่อไป’ (So death, the most terrifying of ills, is

³¹The Basic Works of Aristotle. (2001) edited by Richard McKeon. Introduction by C.D.C. Reeve. New York : The Modern Library. Metaphysica.,980a.

³²Diogenes Laertius. (1950) Lives of Eminent Philosophers. Volume II. With an English Translation by R.D. Hicks. Cambridge : Cambridge University Press.,p.7.

nothing to us, since so long as we exist, death is not with us; but when death comes, then we do not exist.)³³

ความกลัวความตายมักเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นควบคู่ไปกับความกลัวที่ทุกสิ่งทุกอย่าง ทั้งจากร่างกายและจิตวิญญาณถูกทำลายล้าง ตกอยู่ในสภาวะของการสูญสิ้นสลายดับลงไป (annihilated) ไม่มีอะไรหลงเหลือเอาไว้เลย นักปรัชญาอย่างเอพิคิวรัส ยังใช้คำอธิบายเพื่อปลอบประโลมด้วยการอุปมาว่าร่างกาย เป็นเพียงสสารประเภทหนึ่ง หรือเป็นแค่อะตอม (atom) ร่างกายเกิดขึ้นจากการมีอะตอมจำนวนมากมาวมตัวกัน เมื่อถึงเวลาหนึ่งก็เกิดการแตกตัวแยกออกจากกัน เมื่อถึงเวลาที่เหมาะสมก็สามารถกลับมารวมตัวกันขึ้นมาใหม่ได้ ในลักษณะของการเป็นสสารที่ไม่มีวันสูญสลายไปจากโลกนี้ ส่วนทางด้านศาสนาอย่างเช่นศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนา ใช้คำอธิบายว่าแม้ร่างกายจะเป็นสิ่งที่ไม่มั่นคงและยั่งยืน ดำเนินอยู่ภายใต้วัฏจักรของการเกิดขึ้น เปลี่ยนแปลงและดับสูญไป แต่ในส่วนของจิตวิญญาณมนุษย์นั้นกลับอยู่เหนือสภาวะที่เกิดขึ้นกับทางร่างกาย ลักษณะพิเศษที่ว่าของจิตวิญญาณนั้นคือ ‘การเวียนว่ายตายเกิด’ (reincarnation) ด้วยการสละออกจากร่างเก่าเข้าไปอยู่ในร่างกายใหม่ หรืออาจเป็นสิ่งมีชีวิตที่ถูกจัดลำดับชั้นให้ต่ำกว่ามนุษย์ซ้ำแล้วซ้ำเล่า³⁴ ซึ่งแนวคิดในลักษณะดังกล่าวมาปรากฏเป็นหนึ่งในความคิดทางโลกที่สำคัญของนักปรัชญาชาวเยอรมันในช่วงต้นศตวรรษที่สิบเก้าอย่างฟรีดริช นีทเชอ (Friedrich Nietzsche) ภายใต้แนวคิดในเรื่องของการอุบัติซ้ำชั่วนิรันดร์ (eternal recurrence)³⁵

ความตายยังมีความเชื่อมโยงกับคุณธรรมในเรื่องของความกล้าหาญ (courage/spiritedness) เป็นความรักในความมีเกียรติยศและศักดิ์ศรีของชาวกรีกโบราณ หรือแม้แต่ในสังคมวัฒนธรรมในแบบนักบวชอย่างทางญี่ปุ่นทางด้านนักรบที่ดิจะถูกรบรรมสั่งสอนและปลูกฝังถึงความกล้าหาญยอมที่จะไม่เกรงกลัวความตาย การยอมตายอย่างกล้าหาญและมีเกียรติยศ การพลีชีพในสมรภูมิมิรบตีกว่าเป็นผู้พ่ายแพ้ ถูกจับไปเป็นเชลยศึกและกลายมาเป็นทาสที่ไม่หลงเหลือศักดิ์ศรีอันใดไว้ให้เลย³⁶ ต้องนับว่าเป็นเรื่องของบุคคลโอบายอันชาญฉลาดการให้คุณค่ากับความกล้าหาญและความตายอันทรงเกียรติยศ ตายในนามของแผ่นดินและปิตุภูมิคือวีรกรรมที่ได้รับการสรรเสริญยกย่อง

³³ อ้างอิงจาก Samuel Scheffler. (2013) *Death and the Afterlife*. Edited and Introduced by Niko Kolodny. Oxford : Oxford University Press.,pp.83-84.

³⁴ Richard Sorabji. (2006) *Self : Ancient and Modern Insights about Individuality, Life, and Death*. Oxford : Clarendon Press.,pp.301-302.

³⁵ โปรดดูรายละเอียดได้ใน Friedrich Nietzsche. *The Will to Power*.

³⁶ Plato. *The Republic* : 386b-c.

จากคนรุ่นหลัง ถ้าหากแผ่นดินใดไม่ปลูกฝังสำนึกความกล้าหาญและความตายอันทรงเกียรติยศให้แก่ันกรของเขา การเอาชีวิตรอด การรักษาชีวิตตนเองเอาไว้แม้ในมือของศัตรูและการหนีทัพก็จะเป็นสิ่งที่นักรบยึดปฏิบัติกัน³⁷

ปรัชญาการเมืองคลาสสิกกับการเมืองของความตาย (politics of death)

นิยามและความหมายของความเป็นการเมืองผ่านโลกทัศน์ของนักปรัชญากรีกโบราณ เริ่มตั้งแต่โสเครตีส ตามคำอธิบายของนักปรัชญาโรมันซิเซโร (Cicero) ได้ปฏิบัติพันธกิจสำคัญนำความรู้ทางปรัชญาลงมาจากสรวงสวรรค์หรือต่อมาถูกนักวิชาการตีความว่าเป็นการถือกำเนิดขึ้นของปรัชญาการเมือง ติดตามมาด้วยเหล่าสานุศิษย์เพลโตและอริสโตเติลใช้เรื่องของ ‘ความรู้และปัญญา’ มาเป็นเกณฑ์หลักในการกำหนดวัด ทำการคัดแยกและแบ่งแยกผู้คนในชุมชนการเมือง ตั้งแต่เรื่องของการปฏิบัติหน้าที่ การรู้จักบทบาทตัวเอง การจัดระบบและระเบียบทางชุมชนการเมือง (hierarchical community) และจะบังเกิดความยุติธรรมเนื่องมาจากเชื่อมโยงความรู้เข้ากับคุณธรรมหลักต่างๆ เกิดเป็นปัญญาสุภาวิตที่กล่าวว่า ‘จงรู้จักตนเอง’ (know thyself) ซึ่งก็คือการที่บุคคลแต่ละคนรู้ถึงความรู้ ความสามารถ ความถนัดและลงมือปฏิบัติหน้าที่ตามที่ตนเองรู้และมีความถนัดโดยไม่ไปก้าวก่ายการทำหน้าที่ของคนอื่นหรือไม่ปฏิบัติหน้าที่ที่ตนเองไม่มีความรู้และความถนัด การรู้จักตนเองยังมีความหมายไปถึงการที่มนุษย์รู้จักตนเองในสถานะของความเป็นมนุษย์ รู้ถึงขีดจำกัดหรือข้อจำกัดของความเป็นมนุษย์ (know you limit/boundary) เป็นความรู้ในแบบมนุษย์ที่ไม่อาจไปต่อกรกับสถานะที่อยู่นอกเหนือมนุษย์ไปโดยเฉพาะอย่างยิ่งกับเทพเจ้า (mortal knows mortal) นอกจากนั้นนับตั้งแต่โสเครตีส เขาได้แยกกิจกรรมทางปัญญาออกจากกิจกรรมอื่น ที่ความแตกต่างระหว่างนักปรัชญากับมนุษย์ทั่วไปอยู่ที่การเป็นบุคคลที่มีความฉงนและสงสัยอยู่เสมอ (wonder and puzzle) โสเครตีสเชื่อว่าหากเรามีความฉงนและสงสัยสรรพสิ่งต่างๆ ทำให้คนเราเกิดตระหนักถึง ‘ความไม่รู้’ (ignorance) ดังนั้นความไม่รู้จึงเป็นสิ่งที่นำเราไปสู่การแสวงหาความรู้อยู่เสมอ³⁸ ที่มีความสำคัญในฐานะของการเป็นจุดเริ่มต้นของความเป็นนักปรัชญา

ความกลัวความตายจึงเป็นสิ่งที่มีความเชื่อมโยงและเกี่ยวข้องกับความรู้ทางด้านปรัชญาการเมืองมาตั้งแต่จุดกำเนิดของปรัชญาการเมือง ที่อาจกล่าวได้ว่าปรัชญาการเมืองของโสเครตีสมาจากเหตุการณ์ที่โสเครตีสถูกศาล

³⁷ สังคมนักรบโบราณอยู่ภายใต้การกำกับของวัฒนธรรมการสูญเสียหน้าตา (shame culture) ที่แตกต่างไปจากวัฒนธรรมของการรู้สึกผิด (guilt culture) สามารถดูรายละเอียดของความแตกต่างใน Ruth Benedict ‘The Chrysanthemum and the Sword’ ในการเปรียบเทียบวัฒนธรรมของญี่ปุ่นกับอเมริกา

³⁸ Aristotle. (2001) ‘Metaphysics’ 982b-983a in The Basic Works of Aristotle. Edited by Richard McKeon. New York: The Modern Library.

ประชาชนเอเธนส์พิจารณาพิพากษาตัดสินประหารชีวิต ความตายของโสเครตีสได้นำมาสู่การเกิดความรู้ทางปรัชญาการเมือง โดยในเบื้องต้นแม้ว่าโสเครตีสจะน้อมรับคำพิพากษา แต่โสเครตีสกลับมีข้อโต้แย้งต่อข้อกล่าวหาและคำพิพากษาในการตัดสินประหารชีวิตเขาตั้งแต่นั้นเรื่องของการเคารพและเชื่อฟังกฎหมาย เรื่องของความรู้กับความคิดเห็นและเรื่องของความยุติธรรม ที่ปรากฏอยู่ในบทสนทนาทั้ง Apology และ Crito ประเด็นในเรื่องของเสรีภาพกับความมั่นคงและความเป็นระเบียบของสังคม ปรากฏในลักษณะของความขัดแย้งระหว่างปัญญากับความเชื่อ ความรู้กับความคิดเห็น นอกจากนี้ความตายของนักปรัชญาการเมืองอย่างโสเครตีสได้สร้างให้เกิดความรู้ในเรื่องของการดูแลและควบคุมจิตวิญญาณที่กลายมาเป็นแนวคิดหลัก ทรงอิทธิพลและกินระยะเวลามาอย่างยาวนานตั้งแต่ยุคเฮเลนนิสติกจนถึงปลายยุคกลางในฐานะของการมีปรัชญาเป็นแนวทางและเป้าหมายของการดำเนินชีวิต (philosophy as a way of life)³⁹

ในส่วนของเพลโตเองกล่าวได้ว่า หากโสเครตีสเสียชีวิตลงด้วยเหตุอันเป็นปกติก็คงไม่สร้างความเศร้าโศกเสียใจให้กับเพลโต เหมือนกับความตายที่ชาวเอเธนส์ตัดสินหยิบยื่นมาให้กับบุคคลที่เพลโตทั้งให้ความเคารพและเป็นบุคคลที่ยังเป็นแบบอย่างของการแสวงหาความรู้และทรงคุณธรรม อีกทั้งผู้พยากรณ์แห่งมหาวิหารเดลฟี สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวเอเธนส์เคารพ ยังบอกว่าโสเครตีสเป็นผู้ที่มีความฉลาดที่สุดของนครรัฐเอเธนส์ แต่สุดท้ายกลับต้องจบชีวิตลงด้วยอารมณ์และการพิพากษาตัดสินของคนหมู่มาก ที่ฝ่ายโสเครตีสเองดำเนินการตรวจสอบซักถามเนื่องจากมีท่าทีสงสัยและไม่ไว้วางใจในพฤติกรรมและความรู้มาตลอด ซึ่งท่าทีการไม่ไว้วางใจดังกล่าวของโสเครตีสถูกส่งผ่านมาทางเพลโต ส่วนการตัดสินประหารชีวิตโสเครตีสถูกเพลโตพิจารณาว่าเป็นความอยุติธรรม แต่อย่างไรก็ตามความตายของโสเครตีสได้ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงกับชีวิตของเพลโต จนทำให้เขาตัดสินใจไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับโลกทางการเมือง ซึ่งไม่แน่ว่าหากเพลโตได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับเรื่องของการเมือง เขาอาจกลายมาเป็นนักการเมืองหรือไม่ก็รัฐบุรุษผู้มีชื่อเสียงโด่งดังของนครรัฐเอเธนส์ไปก็ได้ แต่เมื่อเพลโตได้ตัดสินใจเลือกเดินทางปัญญาที่ส่งผลให้เขากลายมาเป็นนักปรัชญาผู้ยิ่งใหญ่ของโลกได้ในที่สุด

การเมืองแห่งความรู้ ซึ่งความรู้ในความหมายของนักปรัชญาการเมืองกรีกโบราณคือ การรู้จักตนเอง (know thyself) มีที่มาจากคติพจน์ที่จารีกรอยู่บนซุ้มประตูทางเข้ามหาวิหารเดลฟี (Delphi Oracle) มีนัยบ่งบอกถึงการที่บุคคลมีคุณธรรมที่เป็นในลักษณะของความรู้ การมีปัญญาสร้างให้เกิดความสุข มันคือความสุขที่เกิดขึ้นกับบุคคลผ่านการที่บุคคลรู้จักควบคุมตนเองหรือสามารถการปกครองตัวเอง โดยก่อนหน้าที่จะปกครองตนเองได้นั้น

³⁹โปรดดูอิทธิพลของโสเครตีสที่ส่งผลต่อปรัชญากรีกโบราณตั้งแต่เพลโตจนถึงยุคเฮเลนนิสติกได้ในผลงานของนักวิชาการชาวฝรั่งเศส Pierre Hadot และ Michael Foucault โดยมีรายละเอียดที่ผู้วิจัยจะได้เขียนถึงในบทต่อไป

บุคคลผู้หนึ่งต้องผ่านมาทางจิตวิญญาณ โดยให้ส่วนที่เป็นความรู้มีอำนาจมาปกครองส่วนอื่นๆ ปรากฏอยู่ในบทสนทนา ‘Phaedo’ ด้านของเพลโตให้โสเครตีสสนทนากับ ‘Cebes’ ในเรื่องของจิตวิญญาณกับร่างกายผ่านการอุปมาความสัมพันธ์ระหว่างเทพเจ้ากับมนุษย์ว่า

‘เมื่อจิตวิญญาณและร่างกายอยู่ด้วยกัน ธรรมชาติบัญชาให้ฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ได้ปกครอง ส่วนอีกฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ปกครอง ทำหน้าที่เป็นนาย สิ่งเหล่านี้ก็เหมือนทางเทพเจ้า (the divine) กับมนุษย์ (the mortal) ใช่หรือไม่ ท่านคิดว่าธรรมชาติของเทพเจ้าคือการปกครองและเป็นผู้ชี้แนะ ขณะที่มนุษย์เป็นผู้ได้ปกครอง ถูกปกครองใช่หรือไม่...แน่นอนว่าจิตวิญญาณก็เหมือนกับเทพเจ้า ร่างกายก็เหมือนกับมนุษย์...จิตวิญญาณส่วนใหญ่ก็เหมือนกับเทพเจ้าคือ เป็นอมตะ มีปัญญา มีความเป็นเอกภาพ ไม่เสื่อมสลายโดยยังคงสภาพเดิมอยู่เสมอ ขณะที่ร่างกายคือมนุษย์ เป็นปุถุชนคนธรรมดา มีความหลากหลายในรูปแบบ เกิดการเสื่อมสลายและไม่อาจอยู่คงสภาพเดิม’⁴⁰

ความดีของจิตวิญญาณคือเป็นสิ่งที่สามารถสร้างให้เกิดความประสานสอดคล้อง (harmony) ในสิ่งที่มีความแตกต่างมาอยู่ร่วมกัน ทำงานร่วมกันได้ สร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นกับส่วนต่างๆ ที่มีความหมายถึงส่วนต่างๆ ได้ปฏิบัติตามหน้าที่ตามความรู้ ทักษะและความสามารถ ในขณะที่ร่างกายมักปรากฏออกมาในสภาวะของความตึงตัง (tension) เมื่อนำจิตวิญญาณไปเปรียบเทียบกับระบอบการเมือง ระบอบการเมืองในแบบผสม (mixed regime) อาจเปรียบได้กับจิตวิญญาณที่ประสานส่วนต่างๆ ให้อยู่ร่วมกันโดยปราศจากความขัดแย้ง เหมือนกับระบอบการเมืองในแบบผสมที่จัดสรรให้ทุกชนชั้น ทุกกลุ่มผลประโยชน์มีส่วนร่วม มีส่วนร่วมในทางการเมืองโดยไม่เกิดปัญหาและความขัดแย้ง⁴¹

ในปัจจุบันวาทะของโสเครตีสในบทสนทนา ‘Crito’ กล่าวแก่เพื่อนฝูงและคนสนิทที่อยู่รอบตัวว่า ‘ข้าพเจ้าติดหนี้แก่เทพเจ้า ‘Asclepius’ พวกท่านอย่าลืมนำข้าพเจ้าไปชำระหนี้ให้แก่ข้าพเจ้า’⁴² สะท้อนให้เห็นว่าตัวของโสเครตีสเองตระหนักถึงความป่วยไข้ของการมีชีวิตอยู่ การมีชีวิตคือการที่ต้องแบกรับกับความป่วยไข้ทางร่างกาย ความตายจึงเปรียบเสมือนการลงมาโปรดของประกาศก (prophet) เพื่อปลดปล่อยมนุษย์ให้หลุดพ้นไปจากพันธนาการของความป่วยไข้ทางร่างกาย⁴³

⁴⁰Plato. Phaedo : 80A-B.

⁴¹Plato. Phaedo : 92B.

⁴²Plato. Crito : ในตำนาน ‘Asclepius’ เทพเจ้าแห่งการแพทย์ เสียชีวิตเนื่องจากถูกอสูรนิบาตรของเทพปิตรซุส เป็นการลงโทษมีสาเหตุมาจาก ‘Asclepius’ ได้ละเมิดกฎและระเบียบของธรรมชาติ ด้วยการนำคนตายกลับฟื้นคืนชีวิต

⁴³Pierre Hadot. (2009) The Present Alone Is Our Happiness : Conversations with Jeannie Carlier and Arnold I. Davidson. Translated by Marc Djaballah. Stanford : Stanford University Press.,pp.121-144.

อย่างไรก็ตามความรู้ทางปรัชญาไม่ได้สอนให้คนกลัวความตาย แต่ให้ใช้ความตายมาเป็นสิ่งเตือนสติ ให้เกิดความละลึกตระหนักถึงอยู่เสมอว่า ในแต่ละทุกขณะของการมีชีวิตอยู่นั้น ก่อนที่ความตายจะมาถึงบุคคลผู้นั้น เป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ซึ่งนักปรัชญาในยุคเฮลเลนนิสติก (Hellenistic) ที่ได้รับอิทธิพลมาจากโสเครตีสอย่าง จักรพรรดิโรมัน มาร์คัส ออเรริอุส (Marcus Aurelius) ของสำนักสโตอิก มีคำแนะนำในลักษณะของการกระตุ้นเตือน (exhortation) ให้ผู้ใช้ชีวิตในทางปัญญาได้ตระหนักถึงการมีชีวิตอยู่ในแต่ละวันที่ผ่านไปนั้น โดยให้ปฏิบัติตัว เหมือนกับมันเป็นวันสุดท้ายของชีวิต จงอย่ามองข้ามและละเลยชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบัน ด้วยการไปมองที่อนาคตแทน ซึ่งผลของมันอาจจะเกิดความทุกข์ทรมานทั้งกับปัจจุบันและอาจผิดหวังกับอนาคตได้ ซึ่งเป็นคำสอนมี นัยที่สอดคล้องกับกวีชาวโรมัน ‘ฮอราซ’ (Horace) ที่กล่าวว่า ‘จงเก็บเกี่ยววันนี้ อย่าไปคิดถึงวันพรุ่งนี้’ (carpe diem/harvest today without thinking tomorrow) มาจนถึงนักปรัชญาสมัยใหม่ชาวดัตช์ตัวอย่าง ‘บารุช สปิโนซา’ (Baruch Spinoza) ในหนังสือ ‘Ethics’ ที่กล่าวไว้อย่างน่ารับฟังว่า ‘เสรีชนไม่ได้คิดถึงความตาย ปัญญา ของเขาไม่ใช่ไปในเรื่องการครุ่นคิดกับเรื่องของความตาย แต่ใช้ไปกับเรื่องของการมีชีวิต’⁴⁴

นั่นคือความรู้และภูมิปัญญาได้เกิดขึ้นกับมนุษย์ในฐานะของการเป็นเป็นสัตว์ที่สามารถเอาชนะและ ล้อเลียนกับความตายของตนเองได้ ขณะที่เหตุการณ์ความตายของโสเครตีสที่ความคิดของโสเครตีสเองพิจารณาว่า ความตายไม่ใช่เป้าหมายในชีวิต แต่ความตายทำให้ผู้นั้นมองเห็นเป้าหมายของชีวิต และโสเครตีสในอายุ 70 ปี ตัว เขาเองก็ไม่ได้มีความกลัวความตาย ในฐานะผู้ที่ให้ความสำคัญและตั้งคำถามและแสวงหาความรู้มาทั้งชีวิต ความ ตายของเขาจึงมีความเชื่อมโยงกับทั้งการมีชีวิตในห้วงลมหายใจสุดท้ายที่เขาก็กัง ตรวจสอบความตาย และชีวิต ภายหลังความตายว่ามีสิ่งที่น่าสนใจให้นักปรัชญาอย่างเขาสามารถดำเนินกิจกรรมทางปัญญาอยู่อีกหรือไม่

⁴⁴‘the free man does not think of death ; his wisdom is not mediation on death, but mediation on life.’